

OILAVIY MUHITDA BOLALARNI ESTETIK TARBİYALASHDA OTA-ONANING PEDAGOGIK TA'SIRI

Atajanova Rabbina Raximovna

Oila va gender ilmiy- tadqiqoti institutining tayanch doktoranti

e-mail: rabbina.atajanova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21186701>

Annotatsiya. Mazkur maqolada oilada bolalarni estetik tarbiyalashda ota-onaning ta'siri nazariy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Unda estetik tarbiya tushunchasining mazmuni, oilaning birlamchi ijtimoiy-madaniy muhit sifatidagi o'rni, ota-onaning shaxsiy namunasi, estetik muloqoti, ijodiy faoliyatni rag'batlantirishi hamda bola uchun estetik muhit yaratishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, maqolada L.S. Vygotskiy, A. Bandura, U. Bronfenbrenner, J. Dewey, V. Lowenfeld va H. Gardnerning nazariy qarashlari asosida oilaviy estetik tarbiyaning ilmiy asoslari ochib berilgan. Atajanova R.R.ning oilada estetik madaniyat va tasviriy san'at orqali bolalarni tarbiyalashga oid fikrlari asosida ota-onalarning estetik-pedagogik kompetensiyasini oshirish zarurati asoslangan. Maqolada oilada estetik tarbiya bolaning go'zallikni idrok etishi, baholashi, ijodiy ifodalashi, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida shakllanishi va shaxsiy rivojlanishida muhim omil ekani ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: estetik tarbiya, oilaviy muhit, ota-ona ta'siri, estetik madaniyat, tasviriy san'at, estetik did, ijodiy tafakkur, bola shaxsi, estetik-pedagogik kompetensiya, go'zallikni idrok etish, oilaviy tarbiya, maktabgacha yosh.

Oilada bolalarni estetik tarbiyalashda ota-onaning ta'siri shaxs kamolotining eng dastlabki va eng barqaror pedagogik omillaridan biri hisoblanadi. Chunki bola go'zallik, tartib, uyg'unlik, rang, shakl, obraz, ozodalik, xulq madaniyati, san'atga munosabat va ijodiy faoliyat haqidagi ilk tasavvurlarni aynan oilada egallaydi. Maktabgacha yoshdagi bola uchun oila - birlamchi ijtimoiylashuv muhiti, ota-ona esa birinchi tarbiyachi, birinchi namuna va birinchi estetik mezon vazifasini bajaradi. Shu bois oilada estetik tarbiya tasodifiy yoki ikkinchi darajali jarayon emas, balki bolaning ma'naviy, axloqiy, emotsional, intellektual va ijodiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida qaralishi lozim.

Estetik tarbiya tushunchasi pedagogik adabiyotlarda go'zallikni idrok etish, undan zavqlanish, estetik baholash va go'zallikni yaratishga intilish qobiliyatlarini shakllantirish jarayoni sifatida talqin qilinadi. B.X. Xodjayev tarbiyani insonning o'zi, xulqi va atrof-muhitga munosabati haqidagi tasavvurlarini shakllantiruvchi murakkab jarayon sifatida izohlaydi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib aytish mumkinki, estetik tarbiya ham bolaning o'zini, o'z harakatini, ijodiy mahsulini va atrofdagi go'zallikni anglashiga ta'sir ko'rsatadigan kompleks tarbiyaviy jarayondir.

Ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan, oilada estetik tarbiyani quyidagicha ta'riflash mumkin: oilada estetik tarbiya - bu ota-onaning shaxsiy namunasi, oilaviy muhit, san'at va tabiat bilan tanishtirish, bola bilan estetik muloqot, ijodiy faoliyatni rag'batlantirish hamda milliy va umuminsoniy badiiy qadriyatlarga hurmat uyg'otish orqali bolaning go'zallikni idrok etish, baholash va yaratish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz ijtimoiy-pedagogik jarayondir.

Mazkur ta'rifda bir necha muhim jihatlar mavjud. Birinchidan, estetik tarbiya oilada ota-onaning bevosita ishtiroki bilan kechadi. Ikkinchidan, bu jarayon faqat alohida mashg'ulotlar

orqali emas, balki kundalik turmush estetikasi orqali ham amalga oshadi. Uchinchidan, estetik tarbiya bolaning faqat san'atga qiziqishini emas, balki uning didi, hissiy sezgirligi, obrazli tafakkuri, ijodiy mustaqilligi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. To'rtinchidan, oilaviy estetik tarbiya milliy qadriyatlar va umuminsoniy badiiy meros uyg'unligida tashkil etilganda yanada samarali bo'ladi.

Ota-onaning estetik tarbiyadagi ta'sirini bir necha nazariy yondashuvlar asosida izohlash mumkin. Avvalo, L.S. Vygotskiyning sotsiokultural rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bola rivojlanishi ijtimoiy muloqot, kattalar bilan hamkorlik va madaniy vositalarni o'zlashtirish jarayonida sodir bo'ladi. Vygotskiy ta'lim va tarbiya jarayonida "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini ilgari suradi. Bu g'oyaga ko'ra, bola mustaqil bajara olmaydigan vazifani kattalar ko'magida bajara oladi, keyinchalik esa ushbu faoliyatni ichki imkoniyatga aylantiradi.

Oilada estetik tarbiya ham aynan shu mexanizm asosida kechadi: ota-ona bola bilan birgalikda rasm ko'radi, rang tanlaydi, tabiatdagi go'zallikni kuzatadi, bolaning chizgan rasmi haqida savollar beradi va uni o'z fikrini ifodalashga undaydi. Natijada bola asta-sekin go'zallikni mustaqil idrok etish va ijodiy ifodalash ko'nikmasiga ega bo'ladi.

A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi ham ota-onaning estetik tarbiyadagi ta'sirini asoslashda muhimdir. Ushbu nazariyaga ko'ra, bola kattalarning xatti-harakatini kuzatish, taqlid qilish va ijtimoiy rag'bat orqali o'rganadi. Demak, ota-onaning san'atga, tabiatga, kitobga, tartibga, milliy bezaklarga va ijodga munosabati bolaga bevosita ta'sir qiladi. Agar ota-ona uyda kitob o'qisa, rasmga e'tibor bersa, bolani muzey yoki ko'rgazmaga olib borsa, tabiatdagi go'zallik haqida suhbatlashsa, bola bunday munosabatni o'zlashtiradi.

U. Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi oilaning bolaning rivojlanishidagi markaziy rolini ochib beradi. Ushbu nazariyada bolaning rivojlanishi mikrotizim, mezotizim, ekzotizim va makrotizim kabi muhitlar o'zaro ta'sirida kechadi. Oila bolaning eng yaqin mikrotizimi sifatida uning emotsional, axloqiy va estetik rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti, mahalla, madaniyat muassasalari va ommaviy axborot vositalari esa bolaning estetik tajribasini kengaytiruvchi ijtimoiy omillar hisoblanadi.

H. Gardnerning ko'p qirrali intellekt nazariyasi oilada estetik tarbiyani kengroq anglashga imkon beradi. Ushbu nazariyada inson qobiliyatlari lingvistik, mantiqiy-matematik, musiqiy, vizual-fazoviy, tana-kinestetik, shaxslararo va shaxsiy intellekt kabi ko'p qirrali shakllarda namoyon bo'lishi ta'kidlanadi. Tasviriy san'at, musiqa, raqs, qo'l mehnati, teatr va ijodiy suhbatlar bolaning turli intellekt turlarini faollashtiradi.

"Estetik savodxonlik va madaniyat, avvalo, oiladan boshlanadi" [1, 33-b.]. Ushbu fikr oilaning bolaning estetik dunyoqarashi shakllanishidagi birlamchi o'rnini asoslaydi.

Atajanova estetik tarbiya oilada to'g'ri yo'lga qo'yilmasa, keyingi ta'lim bosqichlarida uni shakllantirish qiyinlashishini ta'kidlaydi. Bu yondashuv oilada estetik tarbiyani erta yoshdan, ya'ni bola murg'ak davridanoq boshlash zarurligini ko'rsatadi.

Atajanova maqolasida san'at asarini idrok etish bolaning estetik tuyg'usi va shaxsiy fikrlarini boyituvchi jarayon sifatida talqin qilinadi. Muallif bolalar tasviriy san'at asaridagi obraz va g'oyani qanchalik chuqur anglasalar, ularning shaxsiy fikrlari va hissiyotlari shunchalik boy bo'lishini qayd etadi. Bu fikr ota-onaning bola bilan san'at asarlari, rasm, tabiat manzarasi, milliy naqsh va ijodiy mahsulotlar haqida suhbatlashishi zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Estetik tarbiya san'at asarlari va badiiy ijod namunalarini nafaqat faol o'zlashtirish, balki ularning estetik mohiyatini anglash hamda baholash qobiliyatini takomillashtirish bilan bog'liq ekani ko'rsatiladi. Muallif estetik tarbiyani tarbiyaning asosiy qismi deb baholab, u bolaning axloqi va xulq-atvoriga kuchli ta'sir qilishini ta'kidlaydi [2, 231-b.].

Oilada estetik tarbiyaning samaradorligi ota-onaning pedagogik madaniyati bilan bevosita bog'liq. Pedagogik madaniyat deganda ota-onaning bola yosh xususiyatlarini bilishi, uning qiziqishlarini hurmat qilishi, tarbiyaviy ta'sir usullaridan oqilona foydalanishi, rag'batlantirish, tushuntirish, suhbat, hamkorlik va shaxsiy namuna orqali bola rivojlanishiga ta'sir ko'rsatish qobiliyati tushuniladi.

Ota-onaning ta'siri, avvalo, shaxsiy namuna orqali namoyon bo'ladi. Bola kattalarning atrof-muhitga munosabatini kuzatadi va o'zlashtiradi. Uyda tartib, tozalik, ranglar uyg'unligi, kitoblar, gullar, rasmlar, milliy bezaklar, ijodiy burchak va estetik muhit mavjud bo'lsa, bola go'zallikni kundalik hayotning tabiiy qismi sifatida qabul qiladi. Shu ma'noda, oila bolaning birinchi "estetik maktabi"dir.

Ota-onaning estetik tarbiyadagi ikkinchi muhim ta'siri muloqot madaniyati orqali yuzaga chiqadi. Bola bilan rasm, rang, tabiat, kiyinish, uy bezagi, milliy naqsh, kitobdagi suratlar yoki multfilm qahramonlari haqida suhbatlashish uning estetik idrokini faollashtiradi. Bunda ota-ona tayyor xulosa bermasligi, bolani mustaqil fikrlashga undashi lozim.

Oilada estetik tarbiyani tashkil etishda ota-onaning rag'batlantiruvchi roli alohida ahamiyatga ega. Bola ijodiy faoliyat jarayonida doimo mukammal natija yaratmaydi. Biroq pedagogik nuqtayi nazardan, bolalar ijodida asosiy mezon mahsulotning tashqi go'zalligi emas, balki bolaning ijodiy harakati, mustaqil tanlovi, rang va obraz orqali fikrini ifodalashga urinishi hisoblanadi.

Ota-onaning bolani san'at va madaniyatga yaqinlashtirishdagi roli ham muhimdir. Bola bilan birgalikda rasmlar kitoblarni ko'rish, milliy naqshlar, suzani, kulolchilik buyumlari, tabiat manzaralari, bolalar rasmlari, muzey va ko'rgazmalar haqida suhbatlashish uning estetik tajribasini kengaytiradi.

Oilada estetik tarbiyada ota-onaning yana bir muhim vazifasi bola uchun ijodiy sharoit yaratishdir. Buning uchun qimmatbaho jihozlar talab qilinmaydi. Oddiy rangli qalam, qog'oz, bo'yoq, plastilin, tabiiy materiallar, rasmlar kitoblar, bolalar albomi, milliy bezak namunalari va ijodiy ishlarni saqlash uchun kichik burchak yetarli bo'lishi mumkin.

Ota-onaning ta'siri gender stereotiplardan xoli tarbiya orqali ham namoyon bo'ladi. Estetik tarbiya har bir bola uchun zarurdir. O'g'il bola ham, qiz bola ham go'zallikni ko'rish, rang va shaklni his qilish, rasm chizish, qo'l mehnati bilan shug'ullanish, musiqa tinglash va ijodiy fikrlash orqali o'z shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantiradi.

Oilada estetik tarbiya ota-ona va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligida yanada samarali bo'ladi. Bog'chada boshlangan tasviriy san'at, musiqa, tabiatni kuzatish yoki milliy qadriyatlar bilan bog'liq mashg'ulotlar oilada davom ettirilsa, bolaning olgan taassurotlari mustahkamlanadi. Tarbiyachi ota-onaga uyda bajarish mumkin bo'lgan soddalari ijodiy topshiriqlar bersa, ota-ona esa bola faoliyatini kuzatib, uni rag'batlantirsa, estetik tarbiya uzluksiz va tizimli tus oladi.

Yuqoridagi nazariyalar va ilmiy qarashlardan kelib chiqib, oilada bolalarni estetik tarbiyalashda ota-onaning ta'sirini quyidagi yo'nalishlarda tizimlashtirish mumkin: ota-ona bolaning birinchi estetik namunasi; oilada estetik muhit yaratuvchi subyekt; bolaning ijodiy

faoliyatini rag'batlantiruvchi shaxs; estetik muloqot tashkilotchisi; milliy va umuminsoniy badiiy qadriyatlarga yo'naltiruvchi vositachi; maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan hamkorlik qiluvchi pedagogik subyektdir.

Shunday qilib, oilada bolalarni estetik tarbiyalashda ota-onaning ta'siri ko'p qirrali va tizimli xarakterga ega. Bu ta'sir shaxsiy namuna, estetik muhit, muloqot, rag'bat, ijodiy sharoit, milliy qadriyatlarga yo'naltirish va ta'lim tashkiloti bilan hamkorlik orqali namoyon bo'ladi. Ota-ona bolani go'zallikni ko'rishga, his qilishga, baholashga va yaratishga yo'naltiruvchi asosiy pedagogik subyekt hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Atajanova R.R. Oilada bolalarni estetik tarbiyalashni tasviriy san'at orqali rivojlantirishning ahamiyati // Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila. - 2025. - №4 (17). - DOI: 10.65185/mojgo.vi.451.
2. Atajanova R.R. Oilada bolalarni estetik tarbiyasini rivojlantirish // SIRCON 2024 xalqaro konferensiya materiallari. - Necmettin Erbakan University, 2024. - B. 231-232.
3. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. - Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Vygotskiy L.S. Vooobrajenie i tvorchestvo v detskom vozraste. - Moskva: Pedagogika, 1991.
5. Bandura A. Social Learning Theory. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. - Cambridge: Harvard University Press, 1979.
7. Dewey J. Art as Experience. - New York: Perigee Books, 2005.
8. Lowenfeld V., Brittain W.L. Creative and Mental Growth. - New York: Macmillan, 1987.
9. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. - New York: Basic Books, 1983.
10. Eisner E.W. The Arts and the Creation of Mind. - New Haven: Yale University Press, 2002.
11. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. - Berkeley: University of California Press, 1974.
12. Arnheim R. Visual Thinking. - Berkeley: University of California Press, 1969.
13. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent, 2017.
14. Xasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - Toshkent, 2021.
15. Qodirova F. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent, 2019.